

Еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві

Анотація. У статті досліджено історичну еволюцію декоративного рисунка в українському народному мистецтві від трипільської культури до сучасності. Проаналізовано особливості декоративного рисунка різних історичних періодів та регіональних шкіл України. Розглянуто вплив соціально-історичних процесів на трансформацію традиційних форм декоративного рисунка. Висвітлено сучасні тенденції розвитку декоративного рисунка в умовах глобалізації та технологічних інновацій. Обґрунтовано значення декоративного рисунка як важливого елемента національної ідентичності українського народу та його роль у збереженні культурної спадщини України.

Ключові слова: декоративний рисунок, українське народне мистецтво, орнамент, регіональні мистецькі школи, традиційні техніки, народна творчість, культурна спадщина, художні промисли, символіка, стилізація.

Annotation. The article examines the historical evolution of decorative pattern in Ukrainian folk art from the Trypillian culture to the present day. The features of decorative pattern of different historical periods and regional schools of Ukraine are analyzed. The influence of socio-historical processes on the transformation of traditional forms of decorative pattern is considered. Modern trends in the development of decorative pattern in the conditions of globalization and technological innovations are highlighted. The significance of decorative pattern as an important element of the national identity of the Ukrainian people and its role in preserving the cultural heritage of Ukraine is substantiated.

Keywords: decorative pattern, Ukrainian folk art, ornament, regional art schools, traditional techniques, folk art, cultural heritage, artistic crafts, symbolism, stylization.

Українське народне мистецтво – явище багатогранне і самобутнє, що формувалося впродовж тисячоліть під впливом різноманітних історичних, культурних і соціальних чинників. Особливе місце в цьому мистецтві займає декоративний рисунок, який є не просто засобом художнього оформлення, а втіленням світогляду, духовних цінностей та естетичних уподобань українського народу. Простежуючи еволюцію декоративного рисунка від прадавніх часів до сьогодення, можна відстежити унікальний шлях розвитку українського народного мистецтва, його трансформації, збагачення та адаптації до нових умов, зберігаючи при цьому свою самобутність і національну ідентичність.

Історія декоративного рисунка на території сучасної України сягає глибокої давнини. Археологічні знахідки свідчать, що вже в епоху неоліту та енеоліту (VI-III тисячоліття до н.е.) на цих землях існувала розвинена традиція декоративного оздоблення керамічних виробів. Трипільська культура, яка процвітала на території України приблизно 7000-5000 років тому, демонструє вражаючі зразки декоративного мистецтва, що вирізняються складною символікою та вишуканістю виконання.

Трипільський декоративний рисунок характеризується спіралеподібними, меандровими та хвилястими лініями, солярними знаками, що символізували сонце, родючість, життєвий цикл. Керамічні вироби трипільців – горщики, миски, зооморфні та антропоморфні статуетки – оздоблювалися розписами, що відображали космогонічні прояви давніх землеробів. Трипільці використовували природні фарби – червону, чорну, білу, жовту, що мають символічне значення. Червоний колір асоціюється з кров'ю, життям, вогнем; чорний – з родючою землею; білий – з

чистотою, світлом.

Декоративне мистецтво скіфської доби (VII-III ст. до н.е.) збагатило українську традицію зооморфними мотивами – стилізованими зображеннями оленів, грифонів, пантер, що стали основою так званого «звіриного стилю». Скіфські золоті пекторалі, гривні, браслети, зброя, кінська зброя демонструють високий рівень майстерності у створених декоративних композиціях, деміфологічні сюжети поєднуються з геометричними орнаментами.

Слов'янський період (VI-IX ст. н.е.) характеризується подальшим розвитком декоративних традицій, що проявилися в різьбленні по дереву, вишивці, ткацтві, гончарстві. У цей час формуються основні мотиви українського орнаменту – геометричні (ромби, трикутники, хрести, зірки), рослинні (стилізовані квіти, гілки, листя), зооморфні (птахи, коні, олені). Ці мотиви мали не лише естетичне, а й оберегове значення – вони покликані були захищати людину, її житло, предмети побуту від злих сил.

Період Київської Русі (IX-XIII ст.) став першим етапом у розвиток декоративного мистецтва на українських землях. Прийняття християнства у 988 р. сприяло появі нових художніх форм і образів, проте не витіснило давні традиції. Відбувається своєрідний синтез язичницьких і християнських елементів, що особливо яскраво проявилось в орнаментиці рукописних книг, архітектурному декорі, ювелірних виробках.

Після монголо-татарської навали та під впливом подальших історичних подій на території України починають формуватися регіональні школи декоративного мистецтва, кожна з яких має власні особливості декоративного рисунка:

- Карпатський регіон. Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина вирізняються багатством декоративного різьблення по дереву. Гуцульські різьблені вироби – скрині, тарілки, рахви, пістолі – оздоблювалися геометричним орнаментом, основними елементами якого були розети, хрести, ромби, трикутники. Особливе місце займали мосяжні (зубного сплаву) вироби – хрести, люльки, порохівниці, оздоблені гравійним декоративним рисунком. У кераміці розвинулося мистецтво декоративного розпису, представлене виробами Косівської школи з характерними зеленими, жовтими, коричневими кольорами;

- Поділля та Буковина. Ці регіони славилися своїми писанками, що вирізнялися особливою насиченістю декоративного зображення та багатством кольорової гами. Подільська вишивка характеризується рослинно-геометричним орнаментом, виконаним переважно чорними та червоними нитками. У кераміці поширеним був риболовський орнамент, виконаний у техніці сграфіто;

- Полісся. Поліський декоративний рисунок вирізняється архітектурою, простотою форми, переважанням геометричних мотивів. У ткацтві та вишивці домінували ромбовидні фігури, хрести, зірки, виконані червоними нитками по білому полотну. Характерною рисою була стриманість кольорової гами, що відображало суворість поліської природи;

- Середня Наддніпрянщина. Регіон став центром розвитку декоративного розпису, що проявилось в мистецтві розписних скринь, мішників, віконниць. Петриківський розпис, що зародився на Дніпропетровщині, став унікальним явищем українського декоративного мистецтва. Його основними мотивами були стилізовані квіти, ягоди, листя, птахи, виконані яскравими соковитими фарбами на темному (найчастішому чорному) тлі;

- Слобожанщина. На Слобожанщині розвинулися власні традиції декоративного розпису, вишивки, килимарства. Слобожанська вишивка вирізнялася поєднанням геометричних і рослинних мотивів, виконаних у червоно-чорній гамі з додаванням синього, зеленого, жовтого кольорів. У килимарстві переважали рослинні орнаменти з великими квітами та листям на світлому тлі.

Еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві тісно пов'язана з історичними та соціальними процесами, що відбувалися на українських землях.

Період XVI-XVIII ст. характеризується впливом бароко на народне мистецтво, що проявилось у збагачених орнаментальних мотивах, появі пишних рослинних композицій, використання золота та срібла у вишивці. Військові походи козаків на Схід сприяли появі східних мотивів у декоративному мистецтві – гранату, тюльпана, кипарису, які органічно ввійшли в український орнамент. Водночас формується самобутнє українське бароко, яке вплинуло на декоративне мистецтво – різьблення іконостасів, оздоблення рукописних книг, гаптування церковного одягу. Виникає особливий тип декоративного рисунка, що поєднує західноєвропейські барокові елементи з місцевими традиціями.

У XIX ст. на розвиток українського декоративного рисунка вплинули процеси національного відродження, інтерес до народної культури з боку інтелігенції. Створені перші музеї народного мистецтва, розглядаються етнографічні експедиції, видаються альбоми з орнаментами. Це сприяло збереженню традиційних форм декоративного рисунка, їх систематизації та пропаганді. Водночас відбувається процес взаємодії міської та сільської культури. У сільське мистецтво проникають елементи міської естетики – натуралістичні квіткові мотиви, сентиментальні сюжети, нові кольори (рожевий, блакитний). Особливо це проявилось у вишивці та декоративному розписі, де з'явилися букети троянд, виноградні грони, птахи з пишним оперенням.

XX ст. стало періодом складних трансформацій для українського декоративного мистецтва. У першому десятилітті відбувається активний пошук нової художньої мови, що поєднує традиційні народні форми з модерністськими течіями. Бойчуківці, представники української школи монументального мистецтва, звернулися до народного декоративного рисунка як до джерела натхнення, переосмислюючи його в дусі неовізантизму.

Радянський період характеризується позитивними тенденціями. З одного боку, народне мистецтво підтримувалося державою як важливий елемент «національної за формою, соціалістичної за змістом» культури. Створювалися артлі, художні промисли, музеї народного мистецтва. З іншого боку, народна творчість підпорядковувалася ідеологічним вимогам, що призводило до спрощення, схематизації декоративного рисунка, втрати його сакрального змісту.

У декоративному рисунку з'являються нові мотиви – радянська символіка, індустриальні сюжети, портрети вождів. Традиційний орнамент часто використовувався як декоративне оформлення для ідеологічних сюжетів. Водночас професіоналізація народного мистецтва сприяла підвищенню технічної майстерності, розширенню тематичної сфери, появі нових форм декоративного рисунка.

Друга половина XX ст. характеризується поверненням інтересу до автентичних форм народного мистецтва, їх переосмисленням у контексті професійного мистецтва. Формується «фольклорний стиль» у декоративному мистецтві, який звертається до архітекторських форм орнаменту, традиційної техніки, природних матеріалів.

Сучасний етап розвитку декоративного рисунка в українському народному мистецтві характеризується поєднанням традиційних форм з інноваційними підходами, пошуком нової художньої мови, що відображає реалії XXI ст.

Після здобуття Україною незалежності відбувається процес повернення до витоків, відродження забутих технік і мотивів, їх переосмислення в контексті національної ідентичності. Водночас глобалізаційні процеси впливають на традиційне мистецтво, сприяючи його діалогу з іншими культурами, збагаченню

новими формами й ідеями.

Сучасні майстри декоративного мистецтва працюють у різних напрямках:

1. Збереження і відтворення автентичних зразків декоративного рисунка, їх популяризація через музеї, виставки, фестивалі.

2. Розвиток традиційних форм відповідно до сучасних естетичних запитів, створення нових композицій на основі традиційних мотивів.

3. Експериментальний пошук, поєднання традиційних технік з новими матеріалами, впровадження інноваційних технологій.

Значну роль у збереженні та розвитку традиційного декоративного рисунку відіграють мистецькі заклади освіти – художні школи, коледжі, академії, де вивчаються традиційні техніки, здійснюються дослідження народного мистецтва, формується нове покоління майстрів.

Важливим аспектом є збереження регіональних особливостей декоративного рисунка, які становлять багатство і різноманітність української культури. Кожен регіон України має власні традиції, які потребують вивчення, підтримки та розвитку.

Сучасні технології відкривають нові можливості для розвитку декоративного рисунка – цифрові інструменти дозволяють створювати складні композиції, експериментувати з кольором і формою, тиражувати зразки. Водночас вони створюють нові виклики – як зберегти унікальність ручної роботи, як пристосувати традиційні форми до нових матеріалів і технологій.

Українське народне мистецтво все більше інтегрується у світовий культурний простір, зокрема, про це свідчить включення петриківського розпису, косівської культури, українського борщу до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Така популяризація водночас ставить питання про збереження автентичності, запобігання комерціалізації та спрощення.

Декоративний рисунок стає елементом національного брендингу, використовується у дизайні одягу, інтер'єрів, сувенірної продукції, що сприяє його популяризації, але може призвести до поверхневого трактування, втрати глибинного змісту.

Відтак, еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві показує складний шлях розвитку національної культури, її взаємодію з іншими культурами, реакцію на історичні та соціальні зміни. Від архівних геометричних орнаментів трипільської доби до складної композиції сучасності – цей шлях демонструє безперервність традиції та її здатність до оновлення. Декоративний рисунок в українському народному мистецтві виконує не лише естетичну, а й символічну, комунікативну, ідентифікаційну функції. Він є вільним втіленням світогляду, етичних і естетичних цінностей його народу, історичної пам'яті.

Незважаючи на всі історичні випробування, український декоративний рисунок зберіг свою самобутність, характерні риси – метафоричність, символічність, декоративність, гармонійне поєднання традицій та інновацій. Нині він переживає період відродження, пошуку нових форм вираження, інтеграції до світового культурного простору.

Збереження спадщини українського декоративного мистецтва, його розвиток відповідно до сучасних реалій є завданням для сучасного покоління майстрів, дослідників, поціновувачів народної творчості. Адже декоративний рисунок – це не лише елемент культурної спадщини, а й живе мистецтво, що розвивається, відображаючи зміни в суспільстві, його цінностях, естетичних уподобаннях. Триває еволюція декоративного рисунка в українському народному мистецтві, збагачуючись новими ідеями, формами, техніками, але зберігаючи зв'язок із глибинними традиціями, що формувалися впродовж тисячоліть. Це дає підстави сподіватися, що українське декоративне мистецтво і надалі залишиться унікальним явищем світової культури, зберігаючи свою самобутність і розвиваючи її в нових

формах і проявах.

Список використаних джерел:

1. Кириченко О. Категорія художнього образу як проблема естетичного освоєння світу в процесі творчої діяльності студентів художньо-графічного відділення. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип. 147. С. 77-81.
2. Марущак О., Зузяк Т., Соловей В., Кізім С. Синергія цифрових технологій та засобів національного орнаменту у формуванні естетичних уявлень фахівців культури та мистецтва. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 9(15). С. 770-781.
3. Марущак О.В., Василько В.О., Давидюк А.В., Микитин А.Я., Черненко Д.С. Форма як засіб виразності у створенні художнього образу в образотворчому мистецтві. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher (May 18-20, 2022). Chicago, USA. 2022. Pp. 602-610.
4. Марущак О.В., Довженко М.В., Мудрак Н.В. Стилізація та декоративна інтерпретація як особливий вид художньої творчості. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. Вип. 3. С. 34-39.
5. Марущак О.В., Кравець В.М., Мудрак Н.В. Декоративний рисунок як універсальний інструмент умовно-декоративного сприйняття світу. *Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 28 жовтня 2022 р.): у 2 ч. Умань: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 73-74.
6. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. 2. С. 19-22.
7. Марущак О.В., Масюк В.О. Декоративність як форма організації художнього образу. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 5. С. 187-192.
8. Марущак О.В., Романенко С.В., Будикіна Б.С., Павловська Є.А. Художньо-образна мова формування декоративної композиції. *Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications. Proceedings of the VII International scientific and practical conference*. (January 24-26, 2024) Vienna, Austria, International Scientific Unity. 2024. Pp. 57-61.
9. Марущак О.В., Соловей В.В., Давидюк А.В., Хуан Чжічунь, Заєць Л.В. Створення художнього образу виробів декоративно-ужиткового мистецтва у проектно-художній діяльності. *Innovative development of science, technology and education. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2024. Pp. 466-476.
10. Соловей В.В., Марущак О.В., Лукова О.М., Багрій Д.С. Навчання майбутніх учителів трудового навчання та технологій основам композиції у декоративно-ужитковому мистецтві. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців*

образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 3. С. 22-28.